

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

נידון הרב המג"ן בכיבוד אב בנולד מאחד מעשרה

הגמרא במסכת כתובות (יג:) מביאה את מימרתו של שמואל: אמר שמואל, עשרה כהנים עומדים, ופירש אחד מהם ובעל, הולד שתוקי. ומבררת הגמרא, שבודאי אין לפרש שכוונת שמואל להשמיענו שמשנתקין אותו מנכסי אביו, שכן דין זה פשוט הוא - מאחר ואי אפשר לדעת מי אביו, וכיצד ירש את אחד מהעשרה.

ולכך מסיקה הגמרא שכוונת שמואל היא בנוגע לדיני כהונה, עבודה בבית המקדש ואכילת תרומה, שכיון שבפסוק נאמר "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם", לכן דוקא מי שזרעו מיוחס אחריו מתקיימים בו דיני הכהונה ויכול לאכות בתרומה ולעבוד עבודה, משא"כ מי שאין זרעו מיוחס אחריו, כמו שתוקי זה שאיננו יודעים למי מהעשרה לייחסו.

מימרא זו של שמואל והנידון בעקבותיה, מובאים גם בגמרא במסכת יבמות (ק:). בגליוני הש"ס מהר"י ענגיל (שם) ציין לדברי מהר"ם גלאנטי בספרו קרבן חגיגה (סימן לח דף יט.) שוולד זה מחוייב לכבד ולירא את כל העשרה, כיון שספק דאורייתא לחומרא.

ביאור תוספת הלשון 'אשר צוך' ו'למען ייטב' בלוחות אחרונות

בדבריו שם עוסק מהר"ם גלאנטי בביאור שינוי הלשון במצות כיבוד אב ואב בין לוחות ראשונות ללוחות אחרונות. שבלוחות ראשונות נאמר בפרשת יתרו (שמות כ יא): כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך. ואילו בלוחות שניות בפרשת ואתחנן (דברים ה טו) נאמר: כבד את אביך ואת אמך כאשר ציוך ה' אלקיך למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך. הרי שהוסיף הכתוב בלוחות שניות, שני עניינים שלא נזכרו בלוחות הראשונות: א' כאשר ציוך ה' אלקיך. ב' למען ייטב לך.

וביאר הקרבן חגיגה, דהנה באופן שהיו עשרה יושבים ופירש אחד מהם ובא על הפנויה ונולד בן ולא ידעו מי פירש ובן מי הוא זה, הנה זה הבן יש לילך בו לחומרא, ומדין ספק דאורייתא לחומרא חייב לכבד ולירא מכל העשרה. וכן אסור להכות ולקלל את כולם, אלא שלא יהיה בו חיוב מיתה כיון שהוא ספק. ומאיך לענין ירושה, לא ירש בן זה אף אחד מהעשרה, שכן אין ספק מוציא מידי ודאי, וכמו שאמרו בגמרא: אילימא שמשנתקין אותו מנכסי אביו, פשיטא.

ומעתה, בן זה לכאורה יש לו להשתומם ולהבהל מאד, שהרי קרוב הוא להפסד, שחייב בכבוד כל העשרה ואסור בקללתם ובהכאתם, ומאיך רחוק הוא מן השכר - שהרי אינו יורש אף אחד מהם. ועל כך אמר הכתוב בדברות השניות "כבד את אביך" 'את' לרבות כמה אבות, דהיינו באופן זה שאביו פירש מבין עשרה ואינו יודע מי הוא שחייב בכבוד כל העשרה. ועל זה הוסיף הכתוב 'כאשר ציוך ה' אלקיך' - היינו שחייב בכבוד הספק כדרך שנצטוו בכבוד אביו האמיתי. וכיון שאינו עושה כן אלא מספק, וקרוב הוא להפסד, לכן האריך לו בשכר ואמר 'למען ייטב לך', ובפרט שבענין ירושה ונחלת אבות אינו ראוי ולכן ראוי להרבות לו נכסים הרבה. משא"כ באביו ודאי שהוא יורשו אם כן נכסי אביו יבואו לידי ואין צריך לברכו אלא באריכות ימים, עכת"ד.

ותמה רבי יוסף ענגיל על דברי המהר"ם גלאנטי, מדוע יתחייב בן זה לכבד את כל העשרה שמתוכם יצא אביו, ומדוע לא נדון על כל אחד ואחד מהם ביטול ברוב, ו'כל דפריש מרובא פריש', וממילא לא יהיה חייב בכבוד אף אחד מהעשרה. וכתב ליישב בשני דרכים: אולי כוונתו כמו שכתבתי אני במקום אחר דבעשה לא אמרינן ביטול, או כוונתו דאדם חשוב קבוע, עכ"ל.

אשה פנויה שנמצאת מעוברת אם בנה חייב לכבד את כל בני העיר

ובספר ארעא דישראל לרבי אליהו ישראל אב"ד אלכסנדריה (מערכת הכ"ף אות ד) דן באשה פנויה שנמצאת מעוברת, דקיימא לן שאף אם אומרת מאיש פלוני אני מעוברת - אינה נאמנת, מה יהיה דין הולד במצות כיבוד אב. והביא מי שרצה לומר שמחמת הספק חייב הנולד לכבד את כל בני העיר ולירא מהם, שכן כל אחד ואחד מהם הוא ספק אביו וספק דאורייתא לחומרא. ואותו חכם רצה להביא ראיה לכך מדברי מהר"ם גלאנטי הנזכרים.

ודחה הארעא דישראל את הדימוי בין הדברים, שכן הרב המג"ן [- מהר"ם גלאנטי] העמיד את דבריו על הציור המובא בגמרא, בעשרה כהנים עומדים ופירש אחד מהם ובעל, ששם בודאי נתעברה מאחד מהם, ולכן יש מקום לדון לחייבו בכיבוד אב מספק. משא"כ בנידון הנזכר באשה פנויה שנמצאת מעוברת, הלא יש להסתפק שמא מגוי נתעברה, ולכן יש לפוטרו מדין ספק ספיקא, ספק אם מגוי נתעברה, ואף אם מישראל נתעברה ספק זהו אביו ספק אחר.

ועוד כתב לדון שם באופן שידוע לנו שלא טבלה האשה לנדתה, שבכה"ג הרי הבא עליה בא על נדה ואם כן אינו עושה מעשה עמך, ואין חייבים על מכתו ועל קללתו כמבואר בגמרא ביבמות (כב:). ואף שדעת הרמב"ם שחייב לכבד אביו ואפילו הוא רשע ובעל עבירות, אך הכא איכא ספק ספיקא, שמא נתעברה מגוי, ואף אם נתעברה מישראל שמא הלכה כדעת הטור ודעמיה שאינו חייב לכבד את אביו רשע אלא אם כן עשה תשובה. והעיר על הקרבן חגיגה מדוע לא הזכיר בדבריו דהיינו דוקא כשטבלה לנדתה או שעשו כל העשרה תשובה, שאל"כ יש לפוטרו משום ספק ספיקא.

ועל עיקר דברי הקרבן חגיגה שרצה לחייב ולד זה בכיבוד אב מדין ספק דאורייתא לחומרא, העיר שם הארעא דישראל שאין דינו מוסכם. שהרי הרמב"ם (ממרים פ"ה ה"ט) פסק: שתוקי חייב על

כיבוד

אב

בשתוקי

ובנולד

מאחד

מעשרה

יום שלישי כ תמוז

כתובות דף יג

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

אמו [- על הכאתה וקללתה] ואינו חייב על אביו. ומקור דבריו בתורת כהנים (על ויקרא כ ט), שם דרשו את הפסוק "איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו" - 'את אביו' ולא את אבי אביו, 'אביו' ודאי ולא הספק, 'אמו' ודאי ולא הספק. וביאר הקרבן אהרן שם שדרשו כן ממה שייחס הכתוב האב אליו וכינהו 'אביו' בוי"ו בסוף התיבה, דהיינו שידוע לנו בודאי שהוא אביו.

ולפי זה רצה לדון הארעא דישראל שהוא הדין בפסוקי מצות כיבוד ומורא אב ואם, שאף בהם נאמר 'איש אמו ואביו תראו' או 'כבד את אביך ואת אמך' - בייחוס האב והאם אליו, ואם כן יש לנו לדרוש שאין החיוב מן התורה אלא באביו ואמו ודאי ולא בספק. ואם כן אין לנו לדון כאן ספק דאורייתא לחומרא, שכן מדאורייתא נתמעט הספק להדיא. ואם יש מקום לדון כן הוא רק למאן דאמר ספק דאורייתא לחומרא מדבריהם, שלדעת האומרים כן הרי כל המצוות דאורייתא אינם במקום ספק ואעפ"כ חייבם חכמים מדין ספק דאורייתא לחומרא, והוא הדין בספק אביו ואמו.

נידון הגר"י זילברשטיין בחמש נשים שהתחבאו בבונקר בשואה ונתערבו וולדותיהן

בנידון דומה דן רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בספרו חשוקי חמד (יבמות שם), כאשר בשנות השואה האיומה התחבאו בבונקר מאימת הנאצים חמש נשים וילדו שם, וכיון שלא היה בידם אמצעים לזיהוי, אין יודעים מי בנו של מי, והסתפקו בספק זה אם הספיקות חייבים בכיבוד אב ואם של חמש ההורים מדין ספק דאורייתא לחומרא. ותלה הגר"י זילברשטיין שאלה זו בדברי הקרבן חגיגה והארעא דרבנן.

והנה ידוע ומפורסם מה שנסתפקו האחרונים בגדר מצות כיבוד אב ואם, האם גדרו מצוה בין אדם לחברו, בין האדם לאביו ולאמו, או שגדרו מצות שבין אדם למקום. ובמנחת חינוך (מצוה לג סק"ג) הסתפק בפסק זה לגבי מה שאמרו בגמרא ביומא (פה:) ונפסק ברמב"ם (תשובה פ"ב ה"ט), שעבירות שבין אדם לחברו לא מהני תשובה ואין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. והסתפק המנ"ח מה יהיה דינו במצות כיבוד אב ואם. אם נדון מצוותו כמצוה שבין אדם למקום וסגי בתשובה וביום הכיפורים, או שכיון שהשם יתברך צווה זו המצוה בין אדם לחברו, הוי בין אדם לחברו ולא מהני תשובה אם לא שירצה את אביו ואת אמו.

ובחשוקי חמד (בבא מציעא לב.) הביא מרבי חיים קניבסקי זצ"ל שגדר מצוות כיבוד אב הוא כפרעון חוב, על מה שהביאוהו לעולם וטרחו בגידולו, והביא ראיה לדבר ממה שאמרו חז"ל בירושלמי (פאה פ"א ה"א) שכל מצוות הבן על אביו על אמו הם פירעון חוב שחייב לפרוע לאביו ולאמו הטובות שגמלוהו, ואם אינו מכבדם נקרא רשע, דכתיב "לוה רשע ולא ישלם". הרי מבואר בירושלמי שגדר המצוה הוא כעין פרעון חוב.

ולפי זה רצה לדון הגר"י זילברשטיין (יבמות שם) שכל דברי האחרונים הנ"ל לחייב כיבוד אב ואם מספק, היינו רק אם ננקוט שמצות כיבוד אב ואם היא מצוה דבין אדם למקום. משא"כ לשיטות שגדרה מצוה בין אדם לחברו, וכעין פרעון חוב, אם כן יתכן שכמו שבפרעון חוב כשבאים כמה בני אדם לתובעו על חוב אחד, שאינו חייב לשלם כמה פעמים אלא מניח הסכום לפניהם או בבית דין ומסתלק, כמו כן גם בנידון דידן לא יהיה חייב לכבד את כולם.

חילוק המנחת חינוך בין שתוקי לנוול לגוי לענין כיבוד אמו

והנה בדיון גוי ועבד שבא על בת ישראל וילדה להם בן, מבואר ברמב"ם (ממרים פ"ה ה"י) שמאחר ואינו חייב על קללת אביו אינו חייב גם על קללת אמו. והמנחת חינוך (מצוה לג סק"ב) דן שאפשר שהוא הדין לענין כיבוד, אך עמד על כך שהרמב"ם לא הזכיר דין זה אלא לגבי קללה ולא לגבי כיבוד. ומכל מקום כתב המנחת חינוך שם ששתוקי חייב בודאי בכבוד אמו, כיון שיש לו אם ויש לו אב רק שאינו יודע מי אביו.

ובספר שמן המנחה (מצוה לג סימן ד) ביאר כוונת המנ"ח בפשטות שאף שלמעשה אינו חייב בכיבוד אב, שכן אין ידוע מי אביו, מכל מקום בעיקרו חייב הוא בכבוד אביו רק שאינו יודע מיהו. והוסיף עוד וכתב לדון שיתכן ובאמת לשתוקי יש בפועל דין וחיוב כיבוד אב. דהנה כתב הפלתי (סימן קי"ט) שאף שבעלי חיים אינם בטלים רק מדברנן ואילו מדאורייתא אף בעלי חיים בטלים, מכל מקום אדם מחמת חשיבותו אינו בטל אף מדאורייתא. ולפי זה לכאורה באופן שנוול מאחד מכל העולם ואין יודעים מיהו אביו, יתחייב לכבד כל אדם כיון שאין אביו בטל ברוב ושמו אביו הוא. כמו בעשה שליח לקדש לו אשה ומת השליח, שמבואר בגמרא בבבא מציעא (יב.) שאסור בכל הנשים שבעולם. והיינו כדברי מהר"י ענגיל שהציע מנפשיה שאדם חשוב כקבוע.

נידון השמן המשחה באופן שכל העשרה יצווה לעשות מעשה

ועוד דן השמן המנחה שם שיתכן חיוב כיבוד אב בשתוקי, באופן שכל העשרה יצוו לו לעשות דבר אחד, שהרי לכאורה ממה נפשך יש לחייבו בעשיית מעשה זה שכן אחד מעשרה אלו הוא בודאי אביו. וכתב שם לדון אם אפשר לתלות נידון זה במחלוקת הראשונים בדין חתיכת היתר שנפלה לב' חתיכות איסור, שדעת הרא"ש (חולין פ"ז סימן לז) שמותר לו לאכול כל הג' חתיכות יחד, כי אף שודאי היתה כאן חתיכת איסור, מכל מקום מטעם ביטול ברוב מותרות כל החתיכות. ולפי"ז גם כאן כיון שנדון לבטל אביו מדין ביטול ברוב, אף כשיצווהו כאחד לעשות מעשה זה, אינו חייב בכבודם.

מאיך דעת התוספות רי"ד (ב"ב לא:): שאדם אחד שאכל את כל ג' החתיכות חטאת, ולא מהני לזה ביטול ברוב. ואם כן לפי שיטתו הוא הדין בנידון דידן אם יצווהו כל העשרה לעשות איזה דבר, יהיה חייב לעשותו ממה נפשך כיון שאחד מהם הוא אביו.

"והביא

הארעא

דישראל מי

שרצה לומר

שמחמת

הספק

חייב הנוול

לכבד את

כל בני

העיר ולירא

מהם, שכן

כל אחד

ואחד מהם

הוא ספק

אביו - וספק

דאורייתא

לחומרא"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

תודה רבה!